

world and are needed to interpret the situations communicated in the discourse: concepts, frames, scenarios, «background knowledge»). Translation strategy belongs to the cognitive-regulatory level which controls the cognitive processes of lower cognitive-representative level. The strategies regulate the conversion of the units of cognitive-representative level. At the cognitive-representative level the translator's activity lies in operating with cognitive structures of varying complexity. The relatively static (concept, frame) and dynamic (scenario) cognitive structures undergo changes because of non-identical source and target worldviews; the direction of these changes is determined by the strategy chosen by the translator.

The communicative aspect of translation discourse is a hierarchically complex structure represented by two levels: the higher level – organizational – comprises the translator's organizational activity: initiation of intercultural communicative interaction, determining characteristics of each component of the communication relevant for translation, definition of functional dominants, translation strategies and tactics. The main actor of this level is the translator whose strategy and tactics will form the basis of a hierarchically lower communication level, which represents simulated communication between the author and the addressee of intercultural communication act.

Thus, the modelling of translation based on interactive model presents it as a complex communicative interaction in which cognitive structures of the original text and its translation are created, shared and transformed by the joint efforts of participants – the author, the translator and the reader / listener. Translator in this model is viewed as a co-creator of the sense, and the strategy chosen by the translator determines the direction of cognitive shifts in translation.

Key words: interactional translation model, cognitive-communicative interaction, translation strategy, cognitive shifts in translation.

УДК 811.112.2:2-234

БІЛОУС Наталія

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ У ПЕРЕКЛАДАХ ТЕОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ НАПРЯМОК)

Стаття присвячена особливостям передачі категорії модальності як інституціональної категорії, яка формує теологічний дискурс та реалізується в текстах цього типу дискурсу. Було проаналізовано мовні

маркери категорії модальності, а також проведено дослідження щодо їх відповідності у перекладі українською мовою. Розглянуто об'єктивну специфіку категорії модальності залежно від мови вживання та її відображення на граматичному та лексичному рівнях.

Ключові слова: переклад теологічних текстів, теологічний дискурс, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, евіденційність, пряма евіденційність, непряма евіденційність.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Актуальність теми зумовлена відсутністю системних досліджень, які присвячені передаванню категорії модальності в перекладах текстів теологічного дискурсу, а саме у парі «німецька-українська».

Мета статті – визначити мовні маркери категорії модальності, які є типовими для теологічних текстів мови оригіналу, а також проаналізувати їх відповідність у перекладах вищезгаданих текстів.

Об'єктом дослідження стали німецькомовні теологічні тексти та їх переклади українською мовою. Предмет дослідження складають особливості перекладацького відтворення категорії модальності в текстах теологічного дискурсу різних жанрів.

Категорія модальності традиційно є об'єктом вивчення різних гуманітарних наук: загального мовознавства, порівняльної типології мов, лінгвістичної прагматики, лінгвістики тексту [4, 3, 10].

Розглянемо інші смислоутворювальні категорії, релевантні для теологічного дискурсу. Серед них з погляду перекладознавства особливу зацікавленість викликає модальність: з одного боку, як функціонально-семантична категорія граматики певної мови, з іншого, як мовна універсалія, що отримує різну реалізацію в мові оригіналу та в мові перекладу. За визначенням Лінгвістичного енциклопедичного словника, категорія модальності використовується для позначення складних взаємовідношень між чотирма факторами комунікації: адресантом (суб'єктом мовлення), адресатом (об'єктом мовлення), змістом висловлення і дійсністю [6, 638].

Традиційно категорію модальності поділяють на об'єктивну та суб'єктивну модальність. Об'єктивна модальність розглядає

відношення висловлення до дійсності в плані реальності-ірреальності. Засобом реалізації *об'єктивної модальності*, що формує речення як предикативну одиницю, насамперед виступає категорія дієслівного стану (дійсний спосіб як засіб вираження реальності висловлення; умовний та наказовий способи як індикатори вираження ірреальності висловлення). Суб'єктивна модальність вивчає ставлення мовця до змісту власного висловлення, причому охоплює як семантичні, так і структурні аспекти мови [9, с. 1 – 4].

Уперше категорія суб'єктивної модальності знайшла своє відображення у концепції Ш.Баллі у вигляді протиставлення понять модуса (індивідуального відношення мовця до висловлення) та диктума (пропозиції) [2, с. 12]. Ми приєднуємось до думки вченого, що визначає модальність як активну мисленнєву операцію суб'єкта мовлення над пропозицією у диктумі [12, с. 13 – 19]. Наведемо приклади різних типів модальності у теологічних текстах та проаналізуємо їх відтворення у мові перекладу. Спочатку ми розглянемо фрагменти уже відомого тексту А. Грюна в перекладі Н. Лозинської, жанр якого можна визначити як «богословсько-психологічні міркування».

Н4 *So glaubt Kohelet, der die griechische Popularphilosophie mit der jüdischen Tradition verbindet, dass es angesichts des unbegreiflichen Gottes unsere Aufgabe ist, unser Leben zu genießen: «Iss freudig dein Brot und **trink** vergnügt deinen Wein; denn das, was du tust, hat Gott längst so festgelegt, wie es ihm gefiel. **Trag** jederzeit frische Kleider, und nie **fehle** duftendes Öl auf deinem Haupt. Mit einer Frau, die du liebst, **genieße** das Leben alle Tage deines Lebens» (Koh 9, 7 – 9). [1, S. 51].*

У4 *Так вважає Когелет, що поєднує грецьку популярну філософію з юдейською традицією, оскільки незбагненний Бог ставить перед нами завдання насолоджуватися власним життям: «**Їж** отже хліб весело, **пий** вино щасливим серцем, бо **Бог** благословив уже твоє діло. **Хай** завжди буде на тобі одежа світла, і олія **хай** не сходить з голови твоєї. **Живи** собі весело з жінкою, що її любиш, **усі** дні життя марноти твоєї, яку **Господь** дав тобі під сонцем, бо всі дні марноти твоєї – це твоя частка в*

житті й у твоїй праці, якщо трудилися під сонцем» (Проп. 9, 7 – 9). [1, с. 42].

Наведений фрагмент демонструє розгорнуту цитату із Книги Екклезіаста (Проповідника), однієї з канонічних книг Старого Завіту, що належить до жанру «література мудрості». Згадана цитата містить об'єктивну модальність ірреальності, яка виражається в спонукальному характері висловлення мовця. Окрім того, в оригіналі можна спостерігати два семантичних види модальності: 1) спонукальна (імперативна); 2) бажана (оптативна). Конкретними засобами реалізації імперативної модальності стали форми наказового способу *іЯ, trink, trag, genieЯ*. Мовним індикатором оптативної модальності слугує дієслово у формі *Prödsens Konjunktiv fehle*.

Як бачимо, переклад цитати в семантичному та інформаційно-кількісному плані дещо відрізняється від оригіналу. Так, у німецькомовному варіанті відсутній цілий пасаж останнього речення від слів «марноти твоєї...» до слів «під сонцем». Із семантичного погляду в оригіналі немає відповідника для пропозиції *Бог благословив уже твоє діло* в перекладі.

Названі факти можна пояснити наявністю вже готового перекладу прецедентного тексту *книги Екклесіаста* українською мовою, який виконав о. Іван Хоменко в другій половині ХХ століття в Італії. Наведена цитата з третього повного перекладу Біблії українською мовою під назвою «Святе Письмо Старого і Нового Завіту» не повністю збігається із відповідним німецькомовним фрагментом, оскільки о. І. Хоменко, очевидно, користувався іншими оригінальними текстами, ніж автори німецького єкуменічного перекладу (*die Einheitsübersetzung*). [8; 15].

Тому і модальність цитати в українському перекладі відтворено не завжди послідовно. На відміну від оригіналу, у перекладі знаходимо два випадки вживання оптативної модальності (*Trag jederzeit frische Kleider – Хай завжди буде на тобі одяга світла; und nie fehle duftendes Öl auf deinem Haupt – і олія хай не сходить з голови твоєї*). До того ж, у перекладі можна зафіксувати прояв суб'єктивної модальності, виражений за допомогою модального слова *соби*, типового лише для

слов'янських мов: (*Mit einer Frau, die du liebst, genieß das Leben – Живи собі весело з жінкою, що її любиш*).

Отже, зробимо висновок, що при перекладі цитат із сакральної літератури модальність, а іноді і зміст висловлення не відтворюються послідовно, згідно із мовою оригіналу теологічного тексту, а відповідають традиційному перекладу цього першоджерела в цільовій мові. На підтвердження наших міркувань наведемо ще один приклад із одного й того самого джерела:

H5 *Israel soll die Rechtsvorschriften Gottes befolgen. «Denn darin besteht eure Weisheit und eure Bildung in den Augen der Völker. Wenn sie dieses Gesetzeswerk kennenlernen, müssen sie sagen: In der Tat, diese große Nation ist ein weises und gebildetes Volk» (Dtn 4, 6).* [12, S. 51].

У5 *Ізраїль зобов'язаний наслідувати законні приписи Бога: «Пильнуйте ж і виконуйте їх, бо це стане немов би ваша мудрість і ваш розум перед очима народів, які чутимуть про всі установи, щоб (вони) говорили: справді, мовляв, мудрі й розумні люди – оцеї великий народ» (Втор. 4, 6).* [1, с. 42].

Як бачимо, у перекладі мають місце п'ять мовних маркерів модальності, порівняно із двома засобами вираження модальності в оригіналі. У фрагменті першотвору спостерігаємо два мовних індикатора об'єктивної спонукальної модальності: *soll, müssen*. Натомість у перекладному тексті фіксуємо: (а) три засоби вираження для спонукальної модальності (*зобов'язаний, пильнуйте, виконуйте*); (б) один засіб реалізації гіпотетичної модальності (*немов би*); (в) один засіб вираження модальної категорії евіденційності, тобто непрямої мови (*мовляв*) [11, с. 96].

Таким чином, пересвідчуємося, що відхилення у відтвореному тексті цитати залежать не від індивідуальної інтерпретації перекладача, а від його стратегії перенесення фрагмента перекладу о. Івана Хоменка (цитати з книги Екклезіяста) у свій власний переклад.

Наведемо приклад вживання категорії модальності в іншому типі тексту, що належить до теоретико-теологічного дискурсу і має жанр «лекція-катехиза». Автором збірки катехиз під назвою «*Ziel oder Zufall? Schöpfung und Evolution aus der Sicht eines vernünftigen*

Glaubens» виступає Віденський архієпископ, кардинал Крістоф Шенборн, переклад якого виконав О.Конкевич.

H1 *Ein blinder Glaube, der von uns nur einen Sprung ins vüllig Ungewisse fordern w̄rde, w̄dre kein menschlicher Glaube. W̄dre der Glaube an den Schupfer vüllig ohne Einsicht, ohne Einsehbarkeit in das, was es heiЯt, an einen Schupfer zu glauben, dann w̄dre ein solcher Glaube unmenschlich <...> Glauben ohne Einsicht, ohne die M̄glichkeit, dass wir etwas vom Schupfer vernehmen, dass unsere Vernunft etwas davon erfassen kann, w̄dre kein christlicher Glaube* [13, S. 19 – 20].

У1 *Сліпа віра в Творця, що вимагала б від нас лише стрибка в цілковито невідоме і зовсім не піддавалася б розумінню, не була б людською. <...> Віра без розуміння, без можливості щось почути від Творця, щось збагнути своїм розумом, не була б християнською* [5, с. 14].

Наведений фрагмент викликає інтерес у двох аспектах. З одного боку, у функціонально-семантичному плані перекладач коректно відтворює категорію *гіпотетичної модальності* (об'єктивної модальності ірреальності), яка реалізується в оригіналі за допомогою умовного способу. Конкретними засобами реалізації згаданої модальності в першотворі стали форми *Konditionalis I* (*w̄rde*) та *Präteritum Konjunktiv* (*w̄dre*). Перекладач послідовно передає гіпотетичну модальність МО шляхом вживання граматичних еквівалентів у перекладі: *вимагала б, піддавалася б, не була б*.

З іншого боку, в інформаційно-текстовому плані переклад фрагмента стає значно коротшим від оригіналу, оскільки перекладач «згортає» пропозицію *W̄dre der Glaube an den Schupfer vüllig ohne Einsicht, ...dann w̄dre ein solcher Glaube unmenschlich*, вміщуючи її семантику в одне ключове словосполучення *зовсім не піддавалася б розумінню*. Ми, у свою чергу, не вважаємо дане рішення цілком виправданим, оскільки у такий спосіб втрачається стиль автора теологічного твору. На нашу думку, через редукацію первинних пропозицій у тексті оригіналу з боку перекладача викривлюються дві категорії теологічного дискурсу: суб'єктивна модальність (відношення мовця до власного висловлення) та персональність (вираження власного «я» мовця).

Проілюструємо відтворення інших типів модальності в теоретико-теологічному тексті на матеріалі того ж самого джерела:

H2 *Der biblisch-jüdisch-christlicher Glaube war immer davon ьberzeugt, dass wir nicht nur an einen Schupfer glauben **sollen** und **ьrfen**, sondern dass wir auch sehr viel ьber den Schupfer mit der menschlichen Vernunft erfassen **kьnnen*** [13, S. 20].

У2 *Біблійні юдейська і християнська віра завжди переконують, що ми не лише **повинні** і **можемо** вірити в Творця, а й **можемо** багато в чому осягнути Його людським розумом* [5, с. 14].

У названому фрагменті оригіналу має місце об'єктивна модальність реальності, тобто відношення висловлення до дійсності реалізується через дійсний спосіб (*war ... ьberzeugt – переконують*). Водночас індикаторами модальності ірреальності стають модальні дієслова *sollen*, *ьrfen* та *kьnnen*. Так, з погляду семантики дієслово *sollen* сигналізує модальність необхідності, зобов'язання, дієслово *ьrfen* маркує модальність дозволу й правомірності, а дієслово *kьnnen* позначає можливість та здатність до чогось [14, S. 109 – 112].

Отже, робимо висновок, що наведений фрагмент складається із двох частин (за концепцією Ш.Баллі): (1) **диктуму** *Der biblisch-jüdisch-christlicher Glaube war immer davon ьberzeugt* та (2) **модусу** *dass wir nicht nur an einen Schupfer glauben sollen und ьrfen, sondern <...> erfassen kьnnen*. Таким чином, можна пояснити наявність двох різних типів модальності в межах одного висловлення. На нашу думку, ірреальна модальність модусу пов'язана з категорією джерела повідомлення, тобто частина висловлення із модальними дієсловами належить не автору, а відноситься до першоджерел біблійної юдейської та християнської віри. Семантика модальних дієслів послідовно відтворюється в перекладі через два еквіваленти: повинні для модальності необхідності та можемо для модальності дозволу і здатності відповідно.

З нашого погляду, щоб уникнути стилістичного повтору модального дієслова, в українському перекладі варто було б ужити еквівалент *бути здатним* для дієслова *kьnnen*, який не спотворив би змісту оригіналу: *ми не лише **повинні** і **можемо** вірити в*

Творця, а й здатні багато в чому досягнути Його людським розумом.

Проілюструємо ще один випадок специфічного вживання ірреальної модальності в згаданому тексті теоретико-теологічного дискурсу:

НЗ *Tyrlicht waren von Natur alle Menschen, denen die Gotteserkenntnis fehlte. <...> Wenn sie diese <das Feuer, den Wind, die flüchtige Luft, den Kreis der Gestirne...>, entzückt über ihre Schönheit, als Götter ansahen, dann **hätten** sie auch **erkennen sollen**, wie viel besser ihr Gebieter ist; denn der Urheber der Schönheit hat sie geschaffen. Und wenn sie über ihre Macht und ihre Kraft in Staunen gerieten, dann **hätten** sie auch **erkennen sollen**, wie viel mächtiger jener ist, der sie geschaffen hat [13, S. 20].*

УЗ *Справді дурні з природи всі ті люди, які не пізнали Бога <...> -- лише вогонь, або вітер, або пливке повітря, або зоряне склепіння <...> вважали за богів, правителів світу. А якщо, красою їхньою захоплені, вони взяли їх за богів, то **нехай знають**, скільки їхній Володар кращий, бо сам Творець краси творив їх. Якщо ж сила та потуга здивувала їх, **нехай з того збагнуть**, наскільки могутніший Той, Який витворив їх [5, с. 15].*

Наведений фрагмент оригіналу становить відому цитату із Книги мудрості (*Das Buch der Weisheit*), що у католицизмі належить до канонічних книг Старого Завіту, тобто офіційно визнається католицькою цервою. Цей текст входить до групи навчальних поетичних творів поряд із Книгою Іова, Псалмами, Приповідками Соломона, Книгою Екклезіяста і Піснею пісень.

Як показав проведений нами аналіз першоджерел, згадана цитата із теологічного тексту кардинала Шенборна походить з екуменічного перекладу Біблії німецькою мовою, виконаного групою католицьких теологів, мовознавців та експертів з питань літургії у 1974 році [15]. Метою згаданого перекладу було створення єдиного німецькомовного тексту Біблії для потреб богослужіння у всіх німецькомовних єпархіях. Український переклад цієї цитати, розміщений у цільовому тексті, був здійснений, як уже згадувалось, о.Іваном Хоменком [8].

Порівнюючи оригінал і переклад, одразу можна побачити незбіг між категоріями модальності у вихідному та цільовому

текстах. Так, в оригіналі цитата містить об'єктивну модальність ірреальності (гіпотетичну модальність), яка виражається за допомогою форми умовного способу *Plusquamperfekt Konjunktiv: hätten erkennen sollen* (дослівно: *повинні були б визнати*). У новотворі перекладач змінює гіпотетичну модальність на оптативну модальність, що виражає бажаність дії: *нехай знають, нехай з того збагнуть*.

Відповідно до отриманих позамовних даних про переклад, можна зрозуміти причину відхилень між оригінальною цитатою та її відтворенням. По суті, вони є паралельними текстами, які перекладались у різний час з різних оригіналів Старого Завіту (арамейських, давньоєврейських текстів, а також грецьких перекладів Септуагінти).

У межах вивчення модальності як основної категорії теологічного дискурсу розглянемо цікавий приклад явища, суміжного із категорією модальності. Наш перекладацький аналіз свідчить про те, що до типових маркерів, пов'язаних із категорією модальності в теологічних текстах, належить категорія евіденційності, про яку вже було згадано.

Згідно із розвідками вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених модальності, евіденційність становить граматичну категорію, суміжну із модальністю, та виражає джерело відомостей мовця про ситуацію [10, с. 109]. У межах категорії евіденційності розрізняють пряму і непряму евіденційність. Так, під прямою евіденційністю розуміють висловлення про факт, тобто про подію, яку мовець або безпосередньо спостерігав, або сам брав у ній участь. Непряма евіденційність стосується: (а) висловлення, де мовець повідомляє інформацію від імені іншого мовця (цитатив); (б) мовець передає у висловленні результат своїх розумових висновків (інферентив); (в) мовець відтворює у висловленні свої уявлення або удавані речі (перцептив) [7].

Цікаво, що в слов'янських мовах відсутня евіденційність як граматична категорія, проте існують частки і вставні слова з евіденційним значенням (немов би, мовляв, здається). Наведемо приклади граматичної категорії евіденційності у німецькомовних теологічних текстах та її відтворення у перекладі українською

мовою. З цією метою скористаємось уже відомим текстом ПТД А. Грюна у перекладі Н. Лозинської:

H1 *Prometheus steht für die Menschen, die glauben, sie könnten von Gott mit Gewalt rauben, was sie gerne hätten. <...> Prometheus ist ein Bild für den Menschen, der meint, er könne alles aus eigener Kraft. Er brauche dazu die Güter und ihren Segen nicht [12, S. 26].*

У1 *Прометей символізує людей, які вірять, що можуть силою викрасти в Бога те, чого собі охоче бажали б. <...> Прометей – це образ людини, котра гадає, що здатна чинити все власними силами. Вона не потребує для цього богів та їх благословення [1, с. 20 – 21].*

Наведений приклад ілюструє вживання категорії непрямої евіденційності в тексті оригіналу, а саме – цитати, тобто висловлення не від імені автора, а думки інших мовців, про яких ідеться у повідомленні. Згадана категорія реалізується у формі умовного способу, що маркує непряме мовлення (*Konjunktiv in der indirekten Rede*).

Конкретними мовними індикаторами евіденційності стали дієслова у *Präteritum Konjunktiv* та *Präsens Konjunktiv*: *könnten*, *hätten*, *könne*, *brauche*. Як відомо, форма *Präsens Konjunktiv* належить до регулярних засобів вираження непрямого мовлення у німецькій мові, початок якого сигналізують або перформативні дієслова (наприклад, *versprechen*, *bitten*, *fordern*, *schwören*), або дієслова, що позначають мовленнєву діяльність (у нашому випадку – *glauben*, *meinen*). Форму *Präteritum Konjunktiv* у названому фрагменті уживано з метою уникнення збігу *Präsens Konjunktiv* третьої особи множини з формою *Präsens Indikativ* (*können*, *haben*).

Розглянемо відтворення форм непрямого мовлення в українському перекладі. Одразу можна побачити, що в українській мові категорія евіденційності на граматичному рівні відсутня. Так, для трьох дієслів оригіналу у формі умовного способу в перекладі уживано форми дійсного способу (*könnten* -- *можуть*, *könne* – *здатна*, *brauche* – *потребує*). Лише в одному випадку перекладач послуговується формою умовного способу із часткою *b*: *gerne hätten* – *охоче бажали б*. На нашу думку, таке вживання умовного способу в перекладі не є цілком виправданим, оскільки порушує

послідовність передачі інших форм непрямого мовлення українською мовою.

До інших складових категорії евіденційності належать уже згадані вставні дієслова. Перекладач відтворює дієслова мовленнєвої діяльності оригіналу *glauben, meinen* через еквіваленти *вірять, гадає*. Утім, з нашого погляду, дієслово *glauben* має у наведеному контексті інше значення: *вважати*, тобто виконує функцію вставного дієслова мовленнєвої діяльності, що вводить непряме мовлення. Враховуючи викладене вище, пропонуємо наш варіант перекладу цього висловлення: *Прометей символізує людей, які вважають, що можуть силою викрасти в Бога те, чого хочуть*.

На підтвердження відсутності категорії евіденційності в українській мові та її відтворення іншими граматичними засобами у перекладі наведемо інший приклад із того ж самого джерела:

Н2 *Man gesteht sich nicht zu, dass man einen Fehler machen, dass man einen Wunsch zur**ück**nehmen **könne**, weil er nicht sinnvoll ist, dass man einen Plan aufgeben **müsse**, weil er ins Verderben führt. Man meint, man **würde** als schwach und wankelmütig gelten, wenn man nicht zu seinem Wort und Wunsch und Plan steht [12, S. 27 – 28].*

У2 *Людина не хоче зізнатися собі в тому, що **здатна** допуститися помилки, відхилити бажання, оскільки це **несуттєво**, відкинути заплановане, бо воно принесе шкоду. Панує думка, що тебе **вважатимуть** за слабого та непостійного, коли не дотримаєш слова, не сповниш бажання чи запланованого. [1, с. 22].*

Отже, у названому фрагменті оригіналу спостерігаємо три мовних індикатори непрямого мовлення, виражених формами *Präsens Konjunktiv **könne, müsse*** та формою *Konditionalis I (**würde ... gelten**)*. Ми вважаємо, що в останньому випадку форма *würde* виступає заміником форми *Futurum Indikativ (wird ... gelten)* для більш прозорого вираження функції непрямого мовлення. Вставними дієсловами, які вводять непряме мовлення у висловлення, слугують *sich zugestehen, meinen*.

Переклад містить єдиний еквівалент у дійсному способі для двох форм *Präsens Konjunktiv*: *здатна*. На нашу думку, перекладач відтворює категорію евіденційності оригіналу за допомогою трансформації *компресії*, тобто «згортає» кілька семантичних

пропозицій, що належать до різних дієслів (*einen Fehler machen, einen Wunsch zurückernehten* **кцпне**¹; *einen Plan aufgeben* **müsse**²), до одного дієслова (*здатна*¹ допуститися помилки, відхилити бажання, відкинути заплановане). Що стосується відтворення форми *Konditionalis I*, то перекладач уживає граматичний еквівалент мови перекладу: синтетичну форму майбутнього часу недоконаного виду (*вважатимуть*). Утім, цей граматичний синонім повнозначного дієслова *gelten* не відображає функцію непрямого мовлення оригіналу в українському перекладі.

Таким чином, робимо висновок, що категорія непрямої евіденційності (непряме мовлення) не має регулярних засобів вираження в українській мові, подібно до *Prödsens Konjunktiv* або *würde-Form* у мові оригіналу. Маркерами непрямого мовлення в українській мові виступають: по-перше, дієслова та словосполучення мовленнєвої діяльності (*вважати, гадати, казати, запитати, стверджувати, заперечувати*), а також перформативні дієслова, які вводять цитацію (*думати, зізнатися, вірити, знати, обіцяти, погрожувати*); по-друге, непряму евіденційність маркує синтаксична конструкція підрядного речення додатка за формулою *Sub+ Prödd_{sp} (Prödd_{perf}), Konj. ... (Sub+ Prödd)*. Інакше кажучи, підмет поєднується із присудком, вираженим або дієсловом мовленнєвої діяльності, або перформативом, а підрядне речення додатка вводиться сполучником *що: (людина не хоче зізнатися, що...; людей, які вірять, що: панує думка, що...)*

Наведемо останній приклад, який поєднує вживання категорій модальності та евіденційності, й розглянемо їх відтворення у перекладі тексту А.Грюна:

H2 *Christlich ist die Freude über das, was Gott uns schenkt, im Wissen, dass Gott es uns auch nehmen kann, aber nicht in der Angst, er müsse es uns wieder rauben, weil er uns das Glück nicht gönnt* [S. 39].

У2 *Християнинові можна радіти з того, що Бог нам дарує, але маємо усвідомлювати, що Він може взяти це від нас назад, але ні в якому випадку не страшним передчуттям, що Бог мусить від нас знову відібрати щастя, бо Він не дозволяє втішатися ним* [Ошибка! Источник ссылки не найден. с. 32].

У згаданому фрагменті оригіналу фіксуємо категорію потенційної модальності, виражену модальним дієсловом *kann*, а

також категорію евіденційності, яка сигналізує думку християн про можливі дії Бога у майбутньому (*er **müsse** es uns wieder rauben*). Ми вважаємо, що в даному випадку було уживано перцептив, тобто відтворення уявлень мовця у висловленні про удавані речі. Функцію перцептиву на граматичному рівні реалізує форма *Präsens Konjunktiv **müsse***. Названа форма є граматичним синонімом *Futur Konjunktiv I* (*er **werde** es uns wieder rauben **müssen***), яка виражає необхідність дії у майбутньому та водночас маркує непряме мовлення.

На відміну від оригіналу, у перекладі категорію модальності реалізують п'ять граматичних форм: чотири модальних дієслова *маємо, може, мусить, дозволяє*, а також модальний оператор *можна*. Перекладач послідовно відтворює модальність оригіналу через граматичні еквіваленти мови перекладу: (*kann – може; **müsse** – мусить*). Для німецького дієслова *günnen*, що на лексичному рівні має модальне значення *дозволу*, українською мовою було знайдено вдалий еквівалент: *дозволяти **втішатися** щастям*.

Утім ми не погоджуємось із перекладом решти складнопідрядного речення оригіналу, окремі частини якого отримали додаткові модальні значення, відсутні в оригіналі (*можна **радіти, маємо усвідомлювати***).

Зі свого боку пропонуємо власний варіант перекладу, який не містить зайвих модальних форм (окрім еквівалента *günnen*):

У 2.1 Радість християнина у тому, що Бог нам дарує; також у знанні того, що Бог **може у нас це відняти, але не по-християнськи **бояться**, що Бог **мусить** знову відібрати наше щастя, бо Він **не дозволяє** втішатися ним.**

Отже, на підставі проаналізованих фрагментів впливає висновок, що категорія модальності, по-перше, належить до лінгвістичних універсалій, оскільки присутня в обох порівнюваних мовах. По-друге, вона становить один із принципів організації теологічного дискурсу і має високу частоту вживання в теологічних текстах обох типів дискурсу: популярно-теологічного та теоретико-теологічного. По-третє, категорія модальності має свою об'єктивну специфіку залежно від мови вживання і може виражатися не тільки на граматичному, а й на лексичному рівнях. По-четверте, розуміння конкретного типу модальності, яку

використано в оригіналі, а також її функції у висловленні, зумовлює адекватність перекладу ТТ і потребує сформованої дискурсивної та суто мовної (граматичної) компетенції перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ансельм Грюн. Любити себе / Ансельм Грюн. — Львів : Монастир Монахів Студитського Уставу, вид. відділ «СВІЧАДО», 2001. — 87 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка : пер. с франц. / Ш. Балли. — Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. — 416 с.
3. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 208 с.
4. Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике: избранные труды / В. В. Виноградов. — М.: Наука, 1975. — 558 с.
5. Кардинал Крістоф Шенборн. Мета чи випадок? Створення світу й еволюція з точки зору розсудливої віри / Пер. з нім. О. Конкевича. — Львів : Місіонер, 2008. — 139 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 638 с.
7. Модальность. Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rusgram.ru>.
8. Святе Письмо. Переклад Івана Хоменка [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://bibliya.in.ua>.
9. Сухомлин В.В. Суб'єктивна модальність у сучасному німецькому публіцистичному дискурсі: семантичний і структурний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук, спец. 10.02.04 «Германські мови»/ Сухомлин Валентина Вікторівна. — Київ, 2011 — 22 с.
10. Теория функциональной грамматики: темпоральность, модальность / А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин и др. — Л. : Наука, 1990. — 262с.
11. Эвиденциальность в языках Европы и Азии: сб. ст. памяти

Н. А. Козинцевой. – СПб : Наука, 2007. – 638 с.

12. Anselm Grun. Gut mit sich selbst umgehen. – Kevelaer: topos, 2011. – 104 S.

13. Christoph Kardinal Schunborn. Ziel oder Zufall? Schpfung und Evolution aus der Sicht eines vernünftigen Glaubens. – Freiburg: Herder, 2007. – 189 S. G.Helbig

14. J.Buscha. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. – Leipzig: VEB Verlag, 1974. – 628 S.

15. Universität Innsbruck. Die Bibel in der Einheitsübersetzung [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/bibel>

БИЛОУС Н.

ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КАТЕГОРИИ МОДАЛЬНОСТИ В ПЕРЕВОДАХ ТЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ(НЕМЕЦКО-УКРАИНСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ)

Статья посвящена особенностям передачи категории модальности в теологическом дискурсе. Анализ осуществлялся на материале немецко-язычных теологических текстов и их переводе на украинский язык.

Целью данного исследования стало стремление определить языковые маркеры модальности, которые являются типичными для теологических текстов на языке оригинала и проанализировать их соответствие в переводах указанных текстов.

Ключевые слова: теологический текст, теологический дискурс, объективная модальность, субъективная модальность, субъективная модальность, эвиденциальность.

BILOUS N.

THE PECULIARITIES OF THE REPRESENTATION OF THE CATEGORY OF MODALITY IN THE TRANSLATIONS OF THEOLOGICAL TEXTS (GERMAN-UKRAINIAN DIRECTION)

The article deals with the peculiarities of the category of modality as an institutional category which forms the theological discourse and fulfills itself in the texts belonging to that type of discourse. Language markers of the category of modality have been analyzed and the study of their correspondence in the translation into Ukrainian has been carried out. The objective characteristic aspects of the category of modality depending on the language used and its representation at the grammatical and lexical levels have been studied.

The timeliness of the article is determined by the absence of comprehensive studies dedicated to the representation of the category of modality in the translations of theological discourse texts, namely for the German-Ukrainian language pair.

The goal of the present study is to attempt to determine the language markers of the category of modality typical for the theological texts in the source language and to analyze their equivalents in the translations of the aforementioned texts.

The theological texts in German and their Ukrainian translations are the research subject. The research question are the peculiarities of the translational representation of the category of modality in theological discourse texts belonging to different genres.

The category of modality has been a traditional research subject for different humanitarian sciences: general linguistics, comparative language typology, linguistic pragmatics, text linguistics.

The category of subjective modality was first described in the studies of Ch. Bally as an opposition between the concepts of *modus* (the individual attitude of the speaker to the saying) and *dictum* (the proposition). In our study we adhere to the scholar's opinion who determines the modality as an active thinking operation of the speaker with regard to the proposition in the *dictum*.

It was established in the course of our study of the translations of theological texts from German into Ukrainian that, firstly, the category of modality belongs to the linguistic universals since it is present in both languages in question. Secondly, it constitutes one of the organization principles of the theological discourse and has a high usage frequency in the theological text belonging to both discourse types – popular theological and theoretical theological. Thirdly, the category of modality has its objective distinctive features depending on the language used and can be expressed not only at the grammatical level, but also at the lexical level. Fourthly, the understanding of the specific type of modality used in the source text and its function in the saying determines the adequateness of the translation of the theological texts and requires for the translator to have a well-formed discourse and language (grammar) competency.

Key words: the translation of theological texts, theological discourse, objective modality, subjective modality, evidential modality, direct evidential modality, not direct evidential modality.